

Diktatúrák és demokráciák a két világháború között

A sztálinizmus és a totális állam kiépülése a Szovjetunióban

Előzmények

1917-től törvényhozó hatalom a Szovjetek Összoroszországi Kongresszusa. Közti időszakban a Központi Végrehajtó Bizottság irányít, kinevezve a Népbiztosok Tanácsát (gyakorlatilag a kormányt), melynek első elnöke **Lenin** lett (Vlagyimir Iljics Uljanov), kizárólag bolsevikokból. 1917. decemberében rövid időre koalíciós kormány (*eszerekkel* bővülve = szociálrevoljucionyer = szociálforradalmár), majd az eszerek a breszt-litovszki béke megkötése miatt 1918. tavaszán kiléptek.

Az új szovjet állam ellen 14 ország fegyveres *intervenciója* (beavatkozása), **polgárháború 1917-1922** között. A *hadikommunizmus*, általános hadkötelezettség, forradalmi terror bevezetése. Jekatyerinburgban a *cári család kivégzése 1918. júliusában* (szolgálókkal, gyerekekkel együtt, utána meszesgödörbe dobják őket; segit ebben Kun Béla is).

1918. július 10. Oroszország első *szovjet típusú alkotmánya*.

A polgárháborúban **bolsevik** (vörös) győzelem - ők birtokolták a városokat, gyárakat, gazdasági erőforrásokat - a fehérgárdisták és a régi orosz elit emigrációba megy.

1918. nyarán merénylet Lenin ellen - felépül, de 1922-ben szélütés, csökkent munkabírás. A polgárháborús győzelem lehetőséget nyújtott a hadikommunizmus feladására (parasztláadások, munkássztrájkok, katonai zendülések, pl. a kronstadti matrózlázadás 1920-21-ben).

1921-ben az *új gazdaságpolitika* bevezetése: NEP = Novaja Ekonomicseszka Polityika. Ez mérsékelt, a parasztsággal türelmes. A parasztok piacra vihették terményeiket, gazdálkodhattak földjeiken. Pozitív hatás, 1925-re eléri az utolsó békeév (1913-as) szintjét a mezőgazdaságban. A NEP kritikája jobbról, balról - **Trockij**.

1922-ben (*december 30-án*) megalakult a **Szovjetunió (CCCP)**, mint a szovjet típusú köztársaságok föderációja (Oroszország, Ukrajna, Belorusszia, valamint a Kaukázuson túli Szovjet Szocialista Köztársaságok voltak a tagjai). Alkotmánya az oroszok túlsúlyát biztosította, bár elviekben garantálta a szabad kilépés és a csatlakozás jogát. Kitérés a külpolitikai elszigeteltségből is (Németországgal a *rapallói egyezmény* - diplomáciai, gazdasági egyezmény).

1922 utánra Lenin demokratikusan választott, elszámoltatható apparátus kezébe adta volna végrehajtó hatalmat.

A párton belül a funkciók megosztását és a vezetők *rotációját* (cseréjét) látta szükségesnek. Az agrárkérdés megoldását fokozatos és önkéntes szövetkeztesítésben látta. Tervei nem valósulhattak meg: csökkent a munkabírása, **1924 januárjában Lenin halála** után a hatalom Sztálin kezében összpontosul (Leninnek a Kongresszushoz írt, Sztálintól óvó levele nem kerülhetett nyilvánosságra).

A sztálinizmus kialakulása

Joszf Visszarionovics Sztálin (Dzsugasvili), „Koba” (1879-1953); sztálin = „acélos”. Pápnak tanult (pópának), a képzőből kirúgták forradalmi tevékenységei miatt. Szibériai száműzetés, majd Pétervár 1917-ben; a *Pravda* (Igazság) c. pártújság szerkesztője. Az októberi forradalom után a nemzetiségi ügyek népbiztosa; 1922-től pártfőtitkár, a pártapparátus irányítója. Növekvő hatalom, nyersesség, ravaszság, művelt forradalmár, a Vörös Hadsereg megszervezője, hadügyi népbiztos, aki szerint a szocializmus csak

világforradalom nyomán, egyszerre több országban építhető fel - Sztálin szerint a Szovjetunióban magában is felépíthető.

A *trockisták* szerint az ún. szocialista eredeti felhalmozás lényege, hogy a modernizációhoz szükséges tőkét a munkaerő kihasználásával (alacsony bérek) és a jövedelmeknek az agrárszektorból az ipari szektorba történő átszivattyúzásával kell biztosítani.

A trockisták kiszorítása a hatalomból 1925-től, 1927-ben **Trockij**, Zinovjev, Kamenyes kizárása a Központi Bizottságból, majd a pártból is, 23 hívükkel együtt.

1927-re érezhető pozitív NEP-hatás, ugyanakkor magánkézen az agrárszektor, állami többségi tulajdonban az ipari szektor, ami ellentétet eredményez.

Az ún. „**második forradalom**”: 1927-ben *gabonaválság* (rekordtermésű év, de az alacsony felvásárlási ár miatt a parasztok elrejtették a gabonát). Trockij száműzetésben (Törökország, Franciaország, Mexikó, ott 1940-ben Sztálin parancsára bérnyilkos öli meg jégcsákánnyal). Sztálin 1928-ban szibériai útjáról visszatérve az erőszakos kollektivizálás mellett dönt. Téeszék (kolhozok = kollektivnaja hazjajsztva), illetve állami gazdaságok (szovhozok = szovjetszkaja hazjajsztva). 1931-ig a parasztság 75%-át kényszerítették e szervezetekbe (közben 2000 parasztfelkelés, állatállomány, gabona pusztulása, állandósuló éhínség) közel 6 millió áldozat, sok helyen parasztok elűzése, bebörtönzése, megsemmisítése, kuláklisták.

A NEP-párti Buharin és társainak kizárása a hatalomból, később kivégzésük.

Iparban, mezőgazdaságban a párt által meghatározott tervmutatók kidolgozása, **tervgazdálkodás**, azaz tervutasításos rendszer (pazarlás, a minőség elhanyagolása, a fogyasztók igényei nem számítanak). **Munkaverseny** mozgalom A. Sztahanov bányász kezdeményezésére (*Sztahanov-mozgalom*) - kudarcoknál belső ellenség, szabotőrök keresése, éberség emlegetése. 1932 végére - módszereik ellenére - óriási **gazdasági eredmények**: a nemzeti össztermék 70%-át az ipar adta; 1.500 új üzem, néhány iparágban a világ élvonalában (pl. a villamosenergia-termelésben). Kohászat, erőművek, gépgyártás kiépítése, új iparágak (repülőgépgyártás, autóipar, traktorgyártás, vegyipar), új ipari centrumok (Ural, Szibéria, Távol-Kelet), a hadiipar felfuttatása.

Német pilóták és harckocsizók kiképzése egyezmény alapján.

A **könnyűipar elhanyagolása**, szolgáltatások, infrastruktúra, életszínvonal alacsony fokon. Fokozatosan (nagy ütemben) utak, vasutak, városok, iskolák építése. Sokszor foglyokkal, elítéltekkel építtetnek. Titkolt nyomoradatok, veszteségek.

1934. az SZKP XVII. Kongresszusa („*Győztesek Kongresszusa*”) - eredmények ismertetése, önkritikára kényszerítése a „tévelygőknek”. A KB. választásánál 292 fő (a küldöttek egynegyede) Sztálin ellen szavazott, Sztálin csak szavazathamisítással tudott posztján megmaradni. Későbbi bosszúja: 1966 küldöttből 1105 megsemmisítése, a KB. 139 tagjából 110 kivégzése; helyükre NKVD-s Sztálin-hívek (Belügyi Népbiztosság emberei) ültetése. Kirov (Sztálin potenciális versenytársa) meggyilkoltatása. 1934. december 1-jén, koncepciós perek (előre lefuttatott szövegek, ítéletek).

1925-től kiépülő *pártállami rendszer*: 2-4, majd ötévenként összeülő kongresszus, köztes időben irányító Központi Bizottság - mindkettő szerepe a bölintés, ünneplés, dicsőítés. Tényleges érdemi döntések a 10-15 fős Politikai Bizottság valamint a pártbüro - pártapparátus és titkárság kezében, Sztálint szolgálva.

Pártfegyelem nevében engedelmeskedő párttagság, posztokon Sztálin emberei, de a tehetségek hamar eltűnnek, Sztálinnak végrehajtók kellene. Látszatra elkülönülő párt- és állami irányítás (a párt direktívákat, irányelveket ad, ellenőriz, az állami szervek végrehajtják).

Társadalmi - gazdasági átalakulás: a nehézipar fejlesztése növelte a katonai potenciált, a városiasodás modernizálta a társadalmat.

Kulturális forradalom: a lakosság korábban 70%-át érintő analfabetizmus felszámolása, tömegessé tett szakképzés, iskolák ezreit, felsőfokú intézmények százait alapították.

1936. A Szovjetunió *új alkotmánya*: kimondta, hogy a Szovjetunióban felépült a **szocializmus**; a Szovjetunió a munkások és parasztok állama, gazdasági alapján a termelőeszközök társadalmi tulajdona, politikai alapját a szovjetek léte adja. Az írástudatlanság felszámolása mellett a nők szerepének megváltozása: részvételük a munkában (egyben munkakötelezettségük), politikában (közéleti szerepvállalás - politikai oktatásuk), iskolában, háztartásban.

Minden lehetséges karrier kezdete a párttagság ill. az ifjúkommunisták szervezete (*Komszomol*).

Sztálin 50. születésnapja 1929-ben, **személyi kultusz**, ajándékok, ünneplés, „bölcös” és „lángész” jelzők, tiszteletére munkaversenyek, felajánlások, gyűléseken ütemes taps, éljenzés (korábbi dokumentumok meghamisítása, a fotókról nem kívánatos személyek kiretusálása, új festményeken Lenin mellett ábrázolás stb.), ellenségkeresés, belső árulók kutatása, terror.

1938-ban a németes hamis dokumentumai (**prágai provokáció**) a Sztálin elleni összeesküvésről, a Vörös Hadsereg tisztikarának lefejezése, élén Tuhacsevszkij marsallal.

Az osztályharc éleződésének emlegetése: **kényszermunka-táborok** rendszere, GULAG (ilyen pl. Kolima) - Sztálin egész uralma alatt (háború nélkül) **20 millió áldozat**.

Totális diktatúra: a 30-as években megszűnt az egyházak, a szakszervezetek önállósága, a kultúra, a művészetek, a sajtó szabadsága - mindent Sztálin határozott meg, illetve alacsonyabb szinteken a helyi pártvezetők. Csak az ún. szocialista realizmus elviselése (a művészet feladata a napi politika támogatása); átírt tankönyvek, történelemhamisítás, monumentalitás, túldíszítettség; „*sztálinbarokk*”.

Diplomáciai sikerek:

- **1933**-ban kapcsolatfelvétel az *Egyesült Államokkal*;
- **1934**-ben belépés a *Népszövetségbe*;
- **1935**-ben katonai segélynyújtási és megneemtámadási egyezmény *Franciaországgal, Csehszlovákiával*;
- **1935**-ben a *KOMINTERN* (Kommunista Internacionálé) által kidolgozott népfrontpolitika a fasiszmus feltartóztatására: kötelezi a kommunistákat minden erővel történő összefogásra a fasiszmus ellen.

1936-1939 között a *spanyol polgárháború*: támogatás önkéntesekkel, ugyanakkor csatlakozás **1936**-ban a „*Benemavatók Bizottság*”-hoz. A nyugati államokkal elakadó biztonságerősítő folyamat (Hitlert a Szovjetunió felé akarták terelni), ezért **diktátorok egyezkedése: 1939. augusztus 23-án** megneemtámadási szerződés aláírás Németország és a Szovjetunió között (**Molotov-Ribbentrop paktum**), ebben titkos záradékok a kelet-európai térség felosztását rögzítik (a Baltikum és Lengyelország). **1939. szeptember**, a német támadás után benyomulás *Lengyelországba* (a Gestapóval közös fellépés a lengyel hazafiak ellen, Katyn - lengyel tiszték ezreinek oroszok általi kivégzése); a *balti államok bekebelezése* (Lett, Litván, Észt területek), Romániától Besszarábia, Finnországtól háborúval Leningrád környéke. Mindenütt a demokráciát megcsúfoló **államszocializmus** bevezetése. Választójog a 17. életévtől, a valóságban felső irányítás.